

Sprog i Norden

Titel: Språkvård och språkvetenskap
Forfatter: Esko Koivusalo
Kilde: Sprog i Norden, 1984, s. 77-83
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkvård och språkvetenskap

Av Esko Koivusalo

I Finland har det inte på senare tid bedrivits någon forskning som skulle ha bidragit till vår kunskap om de lingvistiska grunder som språkvården borde bygga på. Temat har i varje fall inte blivit helt bortglömt. Auli Hakulinen skrev för ett par år sedan följande i tidskriften *Virittäjä*¹:

Språkvården i Finland bygger inte på någon explicit presenterad sociolingvistisk teori, utan den bedrivs på intuition, rentav så att utövaren inte alltid har specialiserat sig på vare sig strukturforskning eller sociolingvistik. Språknormeringens historia är relativt utforskad, likaså växelverkan mellan allmänheten och finska språkbyrån och modersmålsundervisningens ställning i den aktiva språkvården. I den mån språkvården i Finland kan anses lyckad, kan verksamheten av allt att döma ses som ett bevis på att tillämpningen av språkforskningen inte är vetenskap utan konst, såsom S. Pit Corder en gång har konstaterat.

Språkvårdarnas tid går åt till rådgivning, och genom att efterfrågan är så stor måste rådgivningen bedrivas varje dag, med eller utan sociolingvistisk eller annan teori. När det gäller aktuella språkliga problem måste vi kunna ge något slags rekommendationer. Det hjälper inte att säga att det saknas forskning på området. Om det finns ett behov av en sådan sociolingvistisk teori som språkvården kan bygga sina rekommendationer på, så är det universitetsforskarnas sak att utveckla den.

En annan forskare² uttalade sig kritiskt om förvaltningsrådsutredningen och menade att "diskursanalysen inskränker sig i stort sett till inledningen i långa satser och korta satser". Språkvårdar-

¹Auli Hakulinen: *Kielitiede ja äidinkielen opetus*. *Virittäjä* 1982, s. 240–243.

na skulle med glädje tillgodogöra sig de resultat som diskursanalysen kommer fram till, men det är fullständigt uteslutet att tänka sig att de själva skulle kunna bedriva sådan grundforskning. Språkvården är en tillämpande verksamhet, och den stöder sig gärna på forskningsresultat, men bara om det finns sådana resultat tillgängliga.

Språkvården betjänar direkt det praktiska livet: förvaltning och administration, marknadsföring, undervisning, massmedier osv. I själva verket tror jag att kritiken från forskarnas sida återspeglar forskarnas behov att få bli delaktiga i den samhällseliga motivering som språkvården tillerkänns. Språkvårdarna för sin del tror inte så förfärligt blint på forskningens allmakt och på behovet av just den forskning som lingvisterna efterlyser.

Forskarna själva har alltså en klar uppfattning om vilken forskning som behövs. I princip är situationen alltså väldigt förmånlig ur språkvårdens synvinkel sett. I den mån vi efterlyser mera forskning – och det gör vi naturligtvis – så är det inte bara fråga om önskemål från vår sida utan det hela ligger också i forskarnas intresse.

Men det finns några omständigheter som gör att samarbetet inte är så lätt. Jag skall här ta upp ett antal sådana i mitt tycke centrala svårigheter.

Först och främst är den akademiska forskningen i hög grad institutionaliserad: den formulerar sina forskningsuppgifter i enlighet med sina egna traditioner och vetenskapsideal. De praktiska språkbruksproblemen befinner sig oftast ganska fjärran från de ämnen som för tillfället är "inne" i den språkvetenskapliga forskningen. Den finska språkforskningen har under ett sekel dominerats av den ljudhistoriskt-dialektologiska skolan, som i hög grad har berikat vår kunskap om finskans utveckling och om de språkliga fenomen som uppstår i gränsområdena mellan olika språk och dialekter. Utgångspunkten för undersökningarna har vanligen varit antingen någon bestämd fonetisk eller morfologisk kategori eller ett visst dialektområde, och forskningen har i allmänhet resulterat i en noggrann deskriptiv framställning och olika alternativa förklaringar till fenomenens historiska utveckling.

²Kari Salosaari: Yhden miehen aivoriini. Virittäjä 1982, s. 94–97.

För det allra mesta har resultaten av dessa undersökningar inte som sådana kunnat tillämpas i språkvårdens normerande och rådgivande verksamhet. Trots detta har många av de forskare som representerat den tongivande skolan inom fennistiken på ett förtjänstfullt sätt deltagit i det aktiva språkvårdsarbetet, bl.a. som medlemmar av språknämnden och författare till språkliga handböcker. Men det har i allmänhet snarast varit fråga om ett biintresse, inte om systematisk tillämpning av forskningsresultat. Bara en obetydlig del av forskningen har varit problemorienterad, och det har inte förekommit någon medveten målsättning att utveckla sådana forskningsmetoder som skulle göra det möjligt att få fram underlag för styrning av språkbrukarnas val.

Med tanke på språkvårdens skriande behov av forskningsresultat till stöd för såväl normeringen som rådgivningen, vore den idealiska lösningen att det inrättades en särskild akademisk lärostol för sådan forskning som språkvården kan dra nytta av. Med tanke på hur viktigt det är för samhället – och närmast då för förvaltningen, massmedierna och marknadsföringen – att det finns ett normerat språk som fungerar smidigt, är det i själva verket rätt märkligt att forskningen på detta område inte har fått någon etablerad ställning i den akademiska forskningsorganisationen. I Sverige fördes det fram ett förslag om inrättande av en sådan lärostol på 1960-talet, men idén förverkligades aldrig. Målet var att få till stånd en forskningsenhet som skulle ha valt sina ämnen utgående från språkvårdens behov och villkor. Professuren skulle naturligtvis samtidigt ha stärkt språkvårdens allmänna status.

Det finns i dag sammanlagt cirka tjugo professurer och biträdande professurer i finska och besläktade språk vid universiteten i Finland. I och för sig borde det inte finnas några hinder för dessa professorer att inrikta forskningen på nuspråket, men de har å andra sidan inte heller någon direkt skyldighet att göra det, vid val av forskningsämnen råder det fullständig akademisk frihet. Enligt min mening borde därför språkvården i Finland verka för att åtminstone en av de akademiska lärostolarna skulle få sitt forskningsområde avgränsat till problem som gäller nuspråklig normering och offentligt språkbruk. En sådan inriktning skulle ha en styrande verkan på valet av forskningsämnen, och innehavaren av lärostolen i fråga skulle vara en välkommen expert på modernt

språkbruk i dagens komplicerade samhälle med dess olika språkliga problem.

Det är i och för sig förstäligt att forskningen producerar en hel del sådana resultat som inte kan tillämpas i det praktiska arbetet. En undersökning av variationen i språkbruket utmynnar sällan i en klart avgränsbar klassificering av de olika språkdragen, utan det är oftast fråga om ett kontinuum. Sådana resultat kan inte så lätt tillämpas t.ex. i språkundervisning eller i den fortbildning i språkanvändning som språkvården sysslar med.

Vissa svårigheter beror också på att språkvårdarna inte tillräckligt klart och koncist kan formulera sina problem på ett sådant sätt att de kan göras till föremål för målmedveten forskning. En bidragande orsak till detta är åtminstone i Finland att utbildningen är så ensidig. Sättet att tänka har varit fastlåst vid de banor som den akademiska forskningen hittills har följt. Jag tror emellertid att situationen kommer att förbättras i och med att den allmänna språkvetenskapen som ett slags metodutvecklande "paraplyvetenskap" får större utrymme i modermålsstuderandenas studieprogram.

Det som jag har framfört här skall inte förstås på det sättet att det inte skulle ha förekommit samarbete mellan språkvården och den språkvetenskapliga forskningen. En form av samverkan har varit att vi från språkvårdens sida har kunnat föreslå ämnen för olika lärdomsprov eller forskningsuppgifter som professorerna i finska har gett sina elever. Vid Helsingfors universitet har det bl.a. skrivits så kallade laudatursavhandlingar som har behandlat speciella drag i lagspråket och ett antal avhandlingar och uppsatser som hänförs till aktuella språkriktighetsfrågor, t.ex. om sammansatta verb med nomen som förled, typ *maskinskriva*. Också i övrigt har på senare tid allt fler uppsatser och avhandlingar vid universiteten berört nuspråkliga företeelser – inte minst för att de studerande själva oftast har visat ett större intresse för nuspråket än för historiskt inriktad dialektforskning.

Det är också skäl att nämna att den stärkta ställningen för allmän språkvetenskap bland de akademiska läroämnena i hög grad har varit till nytta för språkvården. En välkommen tyngdpunktsförskjutning är att syntaxen och textlingvistikens har intagit en central plats i språkforskningen. Som exempel kan jag nämna professor

Nils-Erik Enkvists textlingvistiska forskningsgrupp i Åbo på 1970-talet och den forskning som för finskans vidkommande bedrivs av bl.a. Auli Hakulinen, Fred Karlsson och Maria Vilkuna och för svenskans vidkommande av bl.a. Erik Andersson och Marketta Sundman vid Åbo Akademi. Det skulle nu gälla att omsätta deras forskningsresultat i praktiken så att språkvården kan ha en konkret nytta av dem.

Det är allt skäl att fortsätta samarbetet mellan språkvårdare och lingvister. Det finns fortfarande ett stort antal frågor som väntar på att bli utredda i den nuspråkliga forskningen.

Ett centralt forskningsområde i ett tvåspråkigt land som Finland är den kontrastiva grammatiken. Med tanke på de stora möjligheter som borde förefinnas är det förvånansvärt att såpass lite av verkligt lingvistiskt värde än så länge har kommit ut av den forskningen. Också tvåspråkighetsforskningen kom i gång rätt sent i Finland och har än så länge rört sig mera på det sociologiska än på det lingvistiska planet. Men det verkar som om intresset för kontrastiv grammatik och lingvistisk tvåspråkighetsforskning vore stigande, vilket är glädjande inte minst för den finlandssvenska och sverigefinska språkvården, med tanke på allt det översättningsarbete som utförs både i Finland och i Sverige.

Åtminstone vad finskan beträffar är lånordsforskningen ett viktigt område för språkvården. Inte minst anglicismerna i språket utgör ett aktuellt problem, som i Finland har varit föremål för ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt vid Jyväskylä universitet. Vi kommer i år att publicera en uppsats om ämnet i Kielikello, författad av professor Paavo Pulkkinen. Men frågan är långt ifrån uttömd med det, och det finns gott om rum för ytterligare forskning.

En utmaning till språkvården är att det spontana talspråket har fått en allt större andel i det offentliga språkbruket genom televisionens och radions förmedling. Vad är ett gott ledigt talspråk, vilka friheter bör accepteras, vad är det som ligger till grund för den utveckling som pågår? Dessa frågor är centrala för den språkvård som gäller etermediernas språk.

Principerna för språklig normering har behandlats relativt utförligt i finsk språkvetenskap. Däremot vet vi rätt lite om var de nya orden i verkligheten uppstår, var i samhället de faktiska normkällorna finns. Det vore synnerligen viktigt för språkvården att få

dessa frågor ordentligt utredda så att språkvårdarna, för att använda modern terminologi, kunde få ökad insyn och ökat medbestämmande när det gäller uppkomsten av nya ord och uttryck. Också resultatet från det medvetet bedrivna terminologiarbetet borde synas närmare. På det sättet kunde vi kanske få klarhet i vilka de praktiska orsakerna är till att överenskomna och i många fall rentav standardiserade termer och uttryck inte slår igenom.

Allt mer uppmärksamhet borde ägnas förhållandet mellan allmänspråket och fackspråken och den växelverkan som förekommer mellan dessa. Också fackspråken som språkliga maktmedel borde studeras närmare. Ett annat viktigt problemkomplex är den språkliga differentiering som föranleds av specialiseringen i samhället.

En viktig forskningsuppgift vore att undersöka varför det är så vanligt att man bryter mot vissa språknormer. Språkvårdarna i Finland måste dagligen rekommendera och motivera också sådana skriftspråksnormer som har slagits fast för årtionden eller rentav århundraden sedan. En genomgripande ändring av dessa normer är inte tänkbar, även om det i vissa fall finns objektiva skäl som talar för en förenkling av normerna. Det går nämligen inte för sig att med en gång revidera centrala drag i skriftspråkets struktur, utan att det leder till störningar i hela skriftspråkstraditionen. Men det är möjligt att också språkvården i en del fall är alltför konservativ. Vi håller kanske envetet fast vid våra rekommendationer därför att vi är rädda för att vår auktoritet och trovärdighet skall svikta om vi blir tvungna att ge avkall på det som vi någon gång med lärda argument har rekommenderat. Åtminstone i Finland tror jag detta kan vara fallet.

Slutligen vill jag nämna en typ av språkforskning som alltid kan vara till nytta för språkvården, och det är studiet av det faktiska språkbruket och de variationer som förekommer i det både i tal och i skrift, socialt, regionalt och stilistiskt. Som exempel kan nämnas ett projekt för talspråksforskning i Finland som genomfördes i flera olika universitet och som tog sikte på att undersöka förhållandet mellan dialektala och riksspråkliga drag i det vardagliga talspråket på respektive ort. Den forskningen borde vidare kompletteras med undersökningar av hur olika slags språkbruk fungerar i kommunikationen, vad folk upplever som svårförståeligt och

så vidare. Trots att mycket redan har gjorts på detta område tror jag att vi skulle ha nytta av ännu fler undersökningar.

I samarbetet mellan språkvårdare och språkforskare vore det önskvärt att språkforskarna satte sig in i den praktiska språkvården och dess problem. Det går i allmänhet lätt att tillämpa teorier på sådana språkliga fenomen som är vanliga och ofta återkommande. Men de frågor som riktas till språkvården gäller ofta marginella fall, undantag och helt nya frågeställningar. Därför är det kanske så att språkvården snarare är konst än vetenskap. Man måste kunna förutse vilka resultat forskningen skulle komma till om problemet i fråga någon gång blev föremål för forskning.